

■ УДК 316.73:130.2

І. М. Шуляков, викладач, Харківська державна академія культури, м. Харків

МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ ЯК ПРОЦЕС

Розглянуто основні етапи міжкультурного діалогу як процесу. Питання про діалог культур актуалізоване згідно з новою культурно-соціальною ситуацією у світі, яка складається в процесі глобалізації. Виявляються етапи процесу взаємодії, що, у свою чергу, логічно зумовлює висновки про взаємодію культур як джерело прогресу. З'ясовується, як діалог культур спричиняє поглиблення культурного саморозвитку, взаємозбагачення завдяки іншому культурному досвіду як у межах певних культур, так і в масштабах світової культури. Розглядається необхідність забезпечити оптимальну взаємодію, діалог народів і культур в інтересах кожної з її сторін.

Ключові слова: міжкультурний діалог, діалогічна взаємодія, ідентифікація, розвиток національних культур, конвергенція, взаємозбагачення.

И. Н. Шуляков, преподаватель, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

МЕЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ КАК ПРОЦЕСС

Рассмотрены основные этапы межкультурного диалога как процесса. Вопрос о диалоге культур актуализирован в соответствии с новой культурно-социальной ситуацией в мире, которая сложилась в процессе глобализации. Выявляются этапы процесса взаимодействия культур, что, в свою очередь, логично подводит к выводам о взаимодействии культур как источнике прогресса. Выясняется, как диалог культур приводит к углублению культурного саморазвития, взаимообогащению за счет другого культурного опыта как в рамках определенных культур, так и в масштабах мировой культуры. Рассматривается необходимость обеспечить оптимальное взаимодействие диалога народов и культур в интересах каждой из сторон этого взаимодействия.

Ключевые слова: межкультурный диалог, диалогическое взаимодействие, идентификация, развитие национальных культур, конвергенция, взаимообогащение.

I. M. Shuliakov, lecturer, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

INTER-CULTURAL DIALOGUE AS A PROCESS

The main stages of the intercultural dialogue as a process are discussed in this paper. The question of the dialogue of cultures is updated according to the new culture and social situation in the world that has developed in the process of globalization. The steps in the process of cultural interaction, which in its turn leads to the logical conclusion of the interaction of cultures as a source of progress, are identified. The problem of in what way a dialogue of cultures leads to a deepening of cultural self-development, to the mutual enrichment at the expense of other cultural experiences both within particular cultures, and across the world culture is studied. The need to ensure optimal interaction and dialogue of peoples and cultures in the interests of each side of this interaction is considered.

Key words: intercultural dialogue, dialogic interaction, identification, development of national cultures, convergence, mutual enrichment.

Постановка проблеми. Актуальність теми дослідження визначена новою парадигмою мислення ХХІ ст. — діалогічною, здатною виробити релевантну до сучасних культурних процесів модель діалогу культур у контексті фундаментального принципу «єдності в різноманітті». В умовах глобальної дезінтеграції людства проблема розвитку міжкультурного діалогу стає життєво необхідною для виживання людства і не тому, що в галузі культури простежуються найнагальніші проблеми людства, а тому, що культура є найтолерантнішою та найкомунікативнішою формою взаємозв'язку. Саме тому культура має потужний потенціал, що дозволяє подолати нагальні проблеми в соціальній структурі людства.

Розвиток та збагачення досвіду толерантної культурної взаємодії, розробка стратегічних проектів діалогу культур і на їх прикладі вироблення практичних рішень, створення міжнародних та міжнаціональних інститутів, що сприяють діалогу культур — усе це конкретні методи розвитку діалогу культур.

Актуальність статті викликана необхідністю культурологічного визначення трендів трансформації культури в умовах діалогу культур. Можливо, проблема діалогу культур є актуальною з точки зору захисту національної культури і культурних досягнень від тенденцій до гомогенності культури людства.

Нині дослідження процесу взаємодії культур і цивілізацій у контексті сучасних глобальних тенденцій інтеграції / дезінтеграції — один з найактуальніших напрямів культурології щодо

вивчення складних і різноспрямованих процесів, що відбуваються у світі. Нова культуро–соціальна ситуація, яка складається в процесі глобалізації, актуалізує питання про діалог культур.

Історія людства — це діалог, який є засобом здійснення комунікаційних зв'язків, умовою взаєморозуміння людей. Взаємодія культур, їх діалог — найсприятливіша основа для розвитку міжетнічних, міжнаціональних відносин. І, навпаки, коли в суспільстві є міжетнічне напруження і, тим більше, міжетнічні конфлікти, то діалог між культурами ускладнений, взаємодія культур може бути обмеженою через міжетнічну напруженість конкретних носіїв цих культур.

Процеси взаємодії культур складніші, ніж просте «перекачування» досягнень високорозвиненої культури в менш розвинену, що, у свою чергу, логічно зумовлювало висновки про взаємодію культур як джерела прогресу.

Мета статті. Нині активно досліджується питання про межі культури, її ядро й моделі процесу діалогу культур. Діалог означає активну взаємодію рівноправних суб'єктів. Взаємодія культур і цивілізацій передбачає й співпрацю загальних культурних цінностей. Діалог культур може бути тим примірювальним фактором, що запобігає виникненню конфліктів, може знімати напруженість, створювати атмосферу довіри і взаємної поваги.

Поняття діалогу особливо актуальне для сучасної культури. Сам процес взаємодії і є діалогом, а форми взаємодії являють собою різні види діалогічних відносин. Ідея діалогу виникла в глибокому минулому. Згідно з теорією Данилевського, культури розвиваються відокремлено і спочатку ворожі одна одній. Основою всіх цих відмінностей він уважав «дух народу». «Діалог — це спілкування з культурою, реалізація і відтворення її досягнень, виявлення і розуміння цінностей інших культур, можливість зняття політичної напруженості між державами її етнічними групами. Він — необхідна умова наукового пошуку істини й процесу творчості в мистецтві. Діалог — це розуміння свого «Я» та спілкування з іншими. Він багатосторонній, і спільність діалогу є загальноновизнаною» [8, с. 9].

Давні тексти культури Індії наповнені ідеєю єдності культур і народів, макро й мікрокосмосу, роздумами про те, що здоров'я людини багато в чому залежить від якості її взаємин з навколишнім середовищем, усвідомлення сили краси, розуміння як відображення Всесвіту в нашому бутті.

Проблеми діалогу вивчали давньогрецькі філософи — софісти, Сократ, Платон, Арістотель, філософи епохи еллінізму. Діалоговий простір вони визначили на основі духовної культури, на визнанні плюралізму думок, рівноправності точок зору, загальнолюдських принципів, свободи і цінності особистості й суспільства загалом. У середні віки діалог використовувався переважно в моральних цілях. Внутрішньо діалогічним є філософський трактат Абельяра «Так і ні» (1122). А в іншому творі «Діалог між філософом, іудеєм і християнином» він передбачив діалог не тільки конфесій, а й культур.

Хоча діалог як форма загальнолюдського спілкування існує з давніх часів, але по-справжньому проблеми діалогічних відносин досліджували німецькі філософи І. Кант, І. Фіхте, Ф. Шеллінг, зокрема проблеми суб'єкта і його пізнавальних можливостей, суб'єктивних і міжсуб'єктивних відносин.

Розвиваючи ідеї Фіхте про інакшість і взаємозумовленість «я» й «іншого», Л. Фейербах започаткував дослідження діалогу початку ХХ ст. І. Гердер уважав взаємодію культур засобом збереження культурного різноманіття. Культурна замкнутість призводить до загибелі культури. Однак, на його думку, зміни не повинні стосуватися «ядра» культури.

Сучасні культури сформовані в результаті численної і тривалої культурної взаємодії. В історичному сенсі звернення до діалогу завжди є свідченням зміни наукової парадигми. Виникнення діалогу в античності засвідчило те, що міфічна свідомість змінювалася на філософсько-дискурсивну, критичну.

Діалоги епохи Відродження доводять, що формуються нова парадигма, новий тип свідомості. Сучасна культура теж починає переходити до нового типу буття людини в культурі. У ХХ ст. культура зміщується в епіцентр людського буття, що відбувається в усіх сферах життя.

Діалог культур — це спілкування багатьох унікальних особистостей, доміантою якого є не пізнання, а взаєморозуміння. «У глибинній ідеї тексту діалогу культур формується нова культура спілкування. Мислення і буття іншої людини не тільки поглиблене в кожному з нас, воно — це інше мислення, інша свідомість, внутрішньо насущні для нашого буття» [4, с. 80]. У сучасному світі діалог культур більше ускладнився через комплекс обставин.

Зі взаємодією культур різних народів пов'язані й сучасні прояви фундаментальних проблем. «Вирішення цих проблем передбачає

таку глобалізацію взаємодії культур у просторі й часі, при якій реальністю стає самореалізація всіх і кожної культури через взаємодію всіх з кожним і кожного з усіма іншими. Таким чином проблематизується сам механізм взаємодії культур».

У процесі спілкування, в ситуації контакту двох культур, вони обмінюються текстами.

Модель цього процесу спілкування є такою:

A — T — P — КП

у схемі А — автор тексту, учасник комунікації; Р — реципієнт тексту, другий учасник комунікації; Т — текст культури, за допомогою якого здійснюється керування; КП — культурний простір, у якому відбувається міжкультурне спілкування; ланцюг А-Т-Р позначає процес спілкування.

А. Гордієнко справедливо вважає: «Унаслідок того, що глобалізація міжкультурних взаємодій вважає таку повноту смислового світу до залучених до неї індивідів, яка виникає лише в точці перетину всіх культурних образів, індивід виходить за індивідуальні, приватні межі в культурний космос, у принципове нескінченне спілкування і, отже, в нескінченне переосмислення того, ким є він сам. Цей процес утворює саме ту «пряму» перспективу людської історії» [5, с. 76, 78].

Оскільки духовна культура нерозривно пов'язана з релігією, то діалог культур — «це не просто взаємодія народів, й глибокий їх містичний зв'язок, укорінений у віросповіданні» [7, с. 20].

Таким чином, діалог культур неможливий без діалогу релігій і діалогу всередині релігій. А чистота діалогу — це справа совісті. Справжній діалог завжди є свободою думки, розкутістю суджень, інтуїцією. Діалог нагадує маятник, який, якщо відхилиться, то діалог рухається. Апостол Павло казав: «Надлежит быти разномыслиям, дабы обнаружили из вас искуснейшие» (1 Кор. 11: 19).

Суха формальна логіка, лінійна розсудливість іноді чужі й ворожі духовному світогляду. Одновимірний раціоналізм містить небезпеку спрощеного або помилкового висновку. У зв'язку із цим у середньовічних ченців побутувало прислів'я: «диявол — логік».

Як форма розмови діалог передбачає певну спільність простору і часу, співпереживання з метою зрозуміти співрозмовника, знайти з ним спільну мову. Діалог може бути формою релігійно-філософської думки (наприклад, платонівські діалоги) і духовного одкровення. В ідеальному діалозі всі співрозмовники дослухаються до голосу згори, совісті, правди цілого. Якщо правда цілого не

складається, це свідчить про діалог глухих, тобто це псевдодіалог або його відсутність.

Складність і багатомірність діалогу надає невичерпних можливостей для його дослідження. Класиком теорії діалогу є Мартін Бубер. Центральна ідея його філософії — буття як діалог між Богом і людиною, людиною і світом. Діалог з творцем є рятівним, коли здійснюється при посередництві Бога, Його заповідей про моральність і любов. Саме в цьому діалозі виявляється життєвість і Самого Бога.

Підґрунтям концепції М. Бубера є діалогічний принцип. Людина знаходить власну сутність, тільки вбираючи в себе уселюдське, співвідносячи себе з іншими. Проблеми діалогу вивчали в соціолінгвістиці (Л. Щерба, Л. Якубінський), літературній та філософській герменевтиці (Х. Гадамер), феноменології (Х. Гуссерль, М. Мамардашвілі), фундаментальній онтології (М. Хайдеггер), літературознавстві й семіотиці (А. Аверинцев, М. Бахтін, М. Лакшин, Ю. Лотман), основах комунікації (А. Моль, В. Боров). Взаємодію культур досліджували К. Леви-Стросс, Г. Хершковец, С. Артановський, С. Арутюнов, Б. Єрасов, Л. Іонін, Н. Іконнікова. Міжкультурне спілкування складається в процесі предметних перетинань, що вибудовуються діяльністю мови. Згідно з Х. Гадамером, діалог є своєрідною аплікацією свого і чужого.

Міжкультурні взаємодії не можуть відбуватися інакше, ніж через взаємодії індивідуальних світоглядів. Найважливішою проблемою під час аналізу міжкультурної взаємодії є розкриття механізму взаємодій.

Існують два види взаємодій:

1) культурно пряма, коли культури взаємодіють одна з одною завдяки спілкуванню на рівні мови;

2) непряма, коли основні характеристики взаємодії є і її діалогічність, діалог при цьому відбувається всередині культури, в складі її власних структур.

Таким чином, взаємовплив і взаємопроникнення культур — наслідок непрямої взаємодії, діалогу культури із собою, діалогу «свого» і «чужого» (що має подвійну природу).

Суть діалогічності — у продуктивній взаємодії суверенних позицій, складових єдиного й різноманітного смислового простору і загальної культури.

Головне, що відрізняє діалогічність від монологічності — прагнення до розуміння взаємовідносин, різних поглядів, ідей, явищ, соціальних сил. Філософський діалог — можливість різноякісності

інтерпретацій філософських парадигм. Діалог є сукупністю взаємодій, через яку формується спільність мислителів. Філософ, акумулюючи чуже, відтворює справжній образ. Цю ознаку підкреслював і Х. Ортега-і-Гассет, говорячи про те, що всі філософи сприймаються як єдиний філософ, котрий прожив немовби дві з половиною тисячі років.

Діалог, який має на увазі ідею культури і мається на увазі ідеєю культури, в принципі невичерпний. «Діалог лише в тому разі діалог, коли може здійснюватися як нескінченне розгортання та формування щоразу нових стилів кожного, хто виступає в діалозі феномену культури. У процесі складного, багатопланового діалогу культур відбувається формування загальнолюдських цінностей» [6, с. 141].

Для діалогу культур важливим є поняття «єдності». На думку С. Артановського, поняття єдності не слід тлумачити метафізично як повну однорідність або неподільність. «Історична єдність культур не означає їх тотожності, тобто повну повторюваність явищ, їх ідентичність. «Єдність» означає цілісність, корінну спільність, переважання внутрішніх зв'язків між елементами цієї структури над зовнішніми. Ми говоримо, наприклад, про єдність Сонячної системи, яка, однак, передбачає множинність складових її світів. Світова культура, у цьому сенсі, утворює єдність, що має структуру, яка перебуває у двох вимірах — просторовому (етнографічному) і тимчасовому (етноісторичному)» [1, с. 43].

Методологія взаємодії культур, зокрема діалогу культур, розроблена в працях М. Бахтіна. Діалог, згідно з М. Бахтіним, — це взаєморозуміння тих, хто бере участь у цьому процесі, і водночас збереження своєї думки, своєї в іншого (злиття з ним) і збереження дистанції (свого місця) [2, с. 430]. Діалог — це завжди розвиток, взаємодія; об'єднання, а не розпаданя; показник загальної культури суспільства. «Діалог — не засіб, а самоціль. Бути — значить спілкуватися діалогічно. Коли діалог закінчується, все закінчується. Тому діалог, по суті, не може і не повинен закінчуватися» [3, с. 433].

Згідно з М. Бахтіним, кожна культура існує тільки в спілкуванні з іншою культурою, а великі явища в культурі народжуються лише в діалозі різних культур, у точці їх перетину. Здатність однієї культури освоювати досягнення іншого — одне з джерел її життєдіяльності. «Чужа культура тільки в очах іншої культури розкриває себе повніше і глибше.... Один сенс розкриває свої глибини, зустрівшись і зіткнувшись з іншим, чужим змістом..., між ними немовби починається діалог, який долає замкнутість і односторонність цих смислів, цих культур... При такій діалогічній

зустрічі двох культур вони не зливаються і не змішуються, а взаємно збагачуються» [2, с. 354]. Наслідування чужої культури або повне неприйняття її повинні поступитися місцем діалогові. Для обох сторін діалог двох культур може бути плідним. «Ми ставимо чужій культурі нові запитання, яких вона сама собі не ставила, шукаємо в ній відповіді на ці наші запитання; і чужа культура відповідає нам, відкриваючи перед нами нові свої сторони, нові смислові глибини» [2, с. 335].

Діалог, згідно з М. Бахтінім, може мати певні наслідки.

1. Синтез, злиття різних точок зору або позицій в одну загальну.

2. «У разі діалогічної зустрічі двох культур вони не зливаються й не змішуються, кожна зберігає свою єдність і відкриту цілісність, але взаємно збагачуються» [2, с. 360].

3. Діалог сприяє розумінню принципів відмінностей між учасниками цього процесу, коли «чим більше розмежування, тим ліпше, але розмежування доброзичливого. Без бійок на межі».

В. Сагатовський називає і четвертий можливий наслідок невдалого діалогу: «домовитися не вдалося, позиції виявилися несумісними, порушені важливі інтереси, можливе (а іноді й необхідне) недіалогічне спілкування сторін» [9, с. 22].

Перешкодами в діалозі можуть бути різноспрямовані системи цінностей і деякі культури не завжди контактують з іншими культурами.

Висновки. Інтерес — початок діалогу. Діалог культур — це необхідність взаємодії, взаємодопомоги, взаємозбагачення, об'єктивна необхідність й умова розвитку культур. У діалозі культур передбачається взаєморозуміння, а у взаєморозумінні — єдність, подібність, тотожність.

Отже, діалог культур можливий лише на основі взаєморозуміння, але тільки на основі індивідуального в кожній культурі. А загальним, що об'єднує всі людські культури, є їх соціальність, тобто людське і людяне. «Взаєморозуміння століть і тисячоліть, народів, націй і культур забезпечує складну єдність усього людства, всіх людських культур (складна єдність людської культури), складну єдність людської літератури» [там само, с. 390]. Немає єдиної світової культури, але є єдність усіх людських культур, що забезпечує «складну єдність усього людства» — гуманістичне начало.

Вплив однієї культури на іншу реалізується тільки в тому разі, якщо існують необхідні умови для такого впливу. Діалог двох культур можливий лише за умов певного зближення їхніх культурних кодів, наявності або виникнення загальної ментальності.

Діалог культур — це проникнення в систему цінностей тієї чи іншої культури, повага до них, подолання стереотипів, синтез самотнього й інонаціонального, що зумовлює взаємозбагачення і долучення до світового культурного контексту. У діалозі культур важливо сприймати загальнолюдські цінності взаємодіючих культур. Одним з головних об'єктивних протиріч, властивих культурам усіх народів світу, є протиріччя між розвитком національних культур та їх зближенням. Тому необхідність діалогу культур — умова самозбереження людства, а формування духовної єдності — результат діалогу сучасних культур.

Діалог культур сприяє поглибленню культурного саморозвитку, взаємозбагаченню завдяки іншому культурному досвіду як у межах певних культур, так і в масштабах світової культури. Необхідно забезпечити оптимальну взаємодію, діалог народів і культур в інтересах кожної зі сторін цього процесу.

Перспективами подальших досліджень може бути розгляд механізмів міжкультурного діалогу.

Список використаних джерел

1. Артановский С. Н. Историческое единство человечества и взаимное влияние культур. Философско-методологический анализ современных зарубежных концепций / С. Н. Артановский. — Ленинград, 1967.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. — М., 1986.
3. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского / М. М. Бахтин. — М., 1972.
4. Вострякова Ю. В. Проблемы познания в диалоговом пространстве современной культуры / Ю. В. Вострякова // Философско-методологические проблемы науки и техники. — Самара, 1998. — С. 78–81.
5. Гордиенко А. А. Антропологические и культурологические предпосылки коэволюции человека и природы: философско-антропологическая модель коэволюционного развития / А. А. Гордиенко. — Новосибирск, 1998.
6. Иванова С. Ю. К вопросу об этнокультурном взаимодействии / С. Ю. Иванова // Северный Кавказ в условиях глобализации. — Ростов-на-Дону, 2001. — С. 140–144.
7. Никитин В. От диалога конфессий к диалогу культур / В. Никитин // Русская мысль. — Париж, 2000. — 3–9 февр.
8. Сайко Э. В. О природе и пространстве «действия» диалога / Э. В. Сайко. Социокультурное пространство диалога. — М., 1999. — С. 9–32.
9. Сагатовский В. Н. Диалог культур и «русская идея» / В. Н. Сагатовский // Возрождение культуры России. Диалог культур и межнациональные отношения. Вып. 4. — СПб., 1996.

References

1. Artanovskii S. N. Istoricheskoe edinstvo chelovechestva i vsaimnoe vliyaniye kultur / S. N. Artanovskii. Filosofsko–methodologicheskiiy analiz sovremennykh zarubezhnykh kontseptsyi. — Leningrad, 1967.
2. Bakhtin M. M. Estetika slovesnogo tvorchestva / M. M. Bakhtin. — M., 1986.
3. Bakhtin M. M. Problemy poetiki Dostoevskogo / M. M. Bakhtin. — M., 1972.
4. Vostriakova U. V. Problemy poznaniya v dialogovom prostranstve sovremennoi kultury / U. V. Vostriakova // Filosofsko–methodologicheskie problemy nauki i tekhniki. — Samara, 1998. — S. 78–81.
5. Gordienko A. A. Antropologicheskie i kulturologicheskie predposylki co–evoliutcii cheloveka i prirody / A. A. Gordienko // Filosofsko–antropologicheskaya model co–evolutionogo razvitiya. — Novosibirsk, 1998.
6. Ivanova S. U. K voprosu ob etno–kulturnom vzaimodeistvii / S. U. Ivanova // Severnyi Kavkaz v usloviakh globalizatsii. — Rostov–na–Donu, 2001. — S. 140–144.
7. Nikitin V. Ot dialoga confessii k dialogu kultur / V. Nikitin // Russkaya mysl. — Paris, 2000. — 3–9 Fer.
8. Saiko E. V. O prirode i prostranstve «deistvia» dialoga / E. V. Saiko // Socio–kulturnoe prostranstvo dialoga. — M., 1999. — S. 9–32.
9. Sagatovskii V. N. Dialogue kultur i «russkaiy ideya» / V. N. Sagatovsky // Vozrozhdenie kultury Rossyi. Dialog kultur i mezhnationalnye otnosheniya. Vp. 4. — SPb., 1996.

■ UDC 316.73:130.2

Shuliakov I. M., lecturer, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv
valois@ukr.net

INTER-CULTURAL DIALOGUE AS A PROCESS

The aim of this paper is to explore the main stages of the intercultural dialogue as a process. The question of the dialogue of cultures is updated according to the new culture and social situation in the world that has developed in the process of globalization.

Research methodology. Major theories on the subject have been reviewed. Being guided by previous and new dialogues theories, elements of the current dialogue model, picking out two basic lines of dialogic interaction were stated.

Results. The steps in the process of cultural interaction, which in its turn leads to the logical conclusion of the interaction of cultures as a source of progress, are identified. One of the main objective contradictions inherent in the culture of all peoples of the world, is the contradiction between the development of national cultures and their convergence. Therefore, the need for dialogue between cultures is a prerequisite

for self-preservation of humanity. And the formation of the spiritual unity is the result of a dialogue of contemporary culture.

The problem of in what way a dialogue of cultures leads to a deepening of cultural self-development, to the mutual enrichment at the expense of other cultural experiences both within particular cultures, and across the world culture is studied.

Novelty. The need for dialogue between cultures is a prerequisite for survival of mankind. Interaction, dialogue of cultures in the modern world is a complex process. The elements of the current dialogue model, picking out two basic lines of dialogic interaction have been stated.

The practical significance. Ukrainian specialists may find the information contained in this article useful for developing a new theory of intercultural dialogue.

Key words: intercultural dialogue, dialogic interaction, identification, development of national cultures, convergence, mutual enrichment.

Надійшла до редколегії 03.04.2015 р.